

Kolozsvári nyomdászok Utrechtben és Bécsben

V. Ecsedy Judit

Ismeretes, hogy régi nyomdászaink szakmai tudásukat belföldi és külföldi nyomdáknak dolgozva, több éves vándorlás, nyomdáról nyomdára járás során szerezték meg. Újabban előkerült adatok néhány 18. századi erdélyi nyomdászunk külföldi útjához szolgálnak további adalékkal: Szathmári Pap Sándorról, Pataki Józsefről, Páldi Székely Istvánról és Kapronczai Ádámról van szó.¹

Közös bennük, hogy mindegyikük kolozsvári nyomdában dolgozott, bár nem ugyanabban, mert Szathmári Pap és Pataki József a református egyház nyomdájának volt egymást követően a vezetője, Páldi Székely és Kapronczai pedig a református kollégium nyomdáját vezette ugyanott. Kapronczai egyúttal a marosvásárhelyi nyomdászat megalapítója. Kapronczai pályája egyébként is eltér társaitól, ugyanis ismereteink szerint az egyetlen olyan képzett erdélyi nyomdász és betűmetsző, aki külföldi tapasztalatát nem a Németalföldön, hanem Bécsben szerezte.

Időrendben haladva előbb *Szathmári Pap Sándor* (1697–1745) tipográfust említjük, akinek 1745-ben nyomtatott halotti kártájából² megtudni, hogy a nyomdász mesterséget 1723-ban sajátította el a lőcsei Brewer-nyomdában, Felső-Magyarország legnagyobb múltú és legjelesebb protestáns kézben lévő műhelyében. Majd 1724-ben az Odera melletti Frankfurthba ment, ahol a betűmetszést és -öntést is kitanulta. Onnan 1726-ban Hollandiába ment, ahol Amsterdamban és Utrechtben járt, utóbbi helyen a magyar biblia kiadásában³ segédkezett. Innen még 1729-ben Halléba ment, és onnan tért haza 1731-ben Erdélybe. Amikor átvette Kolozsvárott a református egyház nyomdájának vezetését (Tótfalusit követően ő a második nyomdása a tipográfiának), hozzálátott a betűk felfrissítéséhez, betűöntési és -metszési tudományát is felhasználta.

Szathmári Pap Sándor 1745-ben bekövetkezett halála után a nyomda vezetője addigi segédje, *Pataki József* (1711–1784) (Sárospataki Józsefnek is írta nevét) lett, aki ugyancsak a Németalföldön, elődjéhez hasonlóan Utrechtben tanult és

1. kép. Pataki József halotti címere

szerezett nyomdai tapasztalatokat. 1770-ből származó temetési címere a kolozsvári Farkas utcai templom falán látható.⁴

Páldi Székely Istvánt (1717–1769) az erdélyi református egyház főtanácsa 1741 őszén 400 forint segéllyel Leidenbe küldte a nyomdászat megtanulására, de ott nemcsak a nyomdászatot, hanem rajzolást, a fába és rézbe metszést is elsajátította. Kintlétét és tanulmányait Bánffy Farkas református főgondnok és Teleki Ádám támogatta. Korai munkáját, *Ádám és Éva esetét* ábrázoló metszetét elküldte Bánffynak, Teleki Ádám tábornoknak pedig 1745-ben köszönőlevelét, amely *réztáblára metszett betűkkel* volt nyomtatva.⁵ Nagy Iván báró Dániel István rézmetszetű

2. kép. Páldi Székely István rézmetszete az utrechti főiskoláról (Utrecht, 1747)

arcképét ismerte tőle.⁶ Korábban is ismert volt, hogy leideni tanulmányait 1751-ben már Utrechtben folytatta.

Újabbán előkerült adatok azonban arról tanúskodnak, hogy Páldi Székely István már 1747–1748-ban is Utrechtben lehetett. Sikerült ugyanis szignóját megtalálni két, ezekből az évekből származó és két különböző utrechti nyomdában megjelent könyv címlapján.

A két címlapon található metszet egyike az utrechti főiskolát ábrázolja (1747),⁷ a másik allegorikus jelvény (1748)⁸. Az előbbi nyomdája az utrechti Hermann és Johann Besseling, a másiké Henric Spruit.

3. kép. Páldi Székely István rézmetszete: allegorikus jelvény (Utrecht, 1748)

Úgy látszik, hogy 1752 nyarán már visszatért Erdélybe, mert Teleki Ádámhoz Kolozsvárról írt leveléből kitűnik, hogy már 1752. július 20. előtt megérkezett. Amikor a kolozsvári református kollégium nyomdája önállósult, ő lett első nyomdavezetője. Páldi Székely István életéről sokat megtudunk a halála és temetése alkalmá-

ból készült prédikációkból, de sajnos egyelőre nem sikerült azonosítani egyetlen, hazaérkezése után itthon készített rézmetszetét sem. Pedig a nyomdászaton kívül köztudott volt róla, hogy festéssel, rajzolással, fába és rézbe metszéssel foglalkozott. Betűmetsző képességét a kollégiumi nyomdában is és a balázsfalvi görög-katolikus nyomda számára készített betűsorozatokban is kamatoztatta. Tótfalusi után ő volt a legtanulatibb nyomdász, aki elődjének példáját tudatosan követte.

A temetése (1769) alkalmából elhangzott és ki nyomtatott beszédek⁹ hangsúlyozzák, hogy „a vala legfőbb Célja, hogy a Typographiában betű, metszésben és egyebekben, ama minden dicséretet érdemlett, de eléggé meg-nem becsültett halhatatlan emlékezetű férjiunak, néhai M. Tótfalusi Kis Miklós Uramnak példáját ő is követhesse, és ennek kívánatos emlékezetét e hazában meg-eleveníthesse.”¹⁰

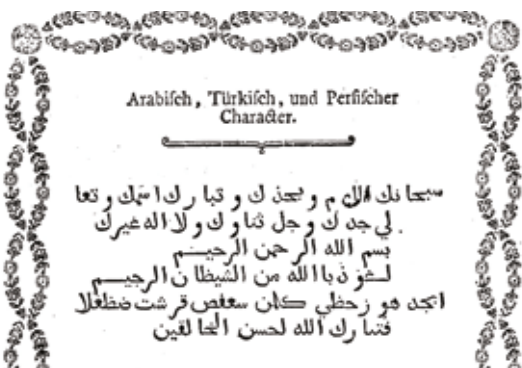
Éppen Páldi Székely István halála évében, nagyenyedi tanulmányai után, 1769. január 7-én folyamodott segélyért *Kapronczai Ádám* (1744–1786) a református főtanácshoz. Ez engedélyt adott arra, hogy gyűjtést rendezzen, ennek révén 350 forintot sikerült szereznie. Ebből az összegből tartotta el magát azok alatt az évek alatt, míg Kolozsvárott nyomdászínasként élt. Majd 1771-ben elhagyta Erdélyt, hogy tanulmányait Bécsben folytassa, ahol Josef Lorenz Kurzböcknek lett segédje. Rendkívüli választás volt ez Kapronczai részéről, hiszen elődei, amint láttuk, mind a protestáns Németalföldön tökéletesítették tudásukat. Kapronczai a kétségtelesen közelebbi Bécsre választotta, ahol Kurzböck személyében az egyik leggazdagabban felszerelt tipográfia alkalmazottja lett. Kurzböck ekkor már 15 sajtóval dolgozott. Később a „tsászári és királyi napkeleti nyelvek nyomtatója” lett. Héber, illir, orosz, görög és különböző keleti nyelvű kiadványok készültek műhelyében. Ez igen nagy jelentőségű volt Kapronczai fejlődése szempontjából, így nemcsak a nyomtatást, hanem a betűmetszést és -öntést is elsajátíthatta nála.¹¹

A Bécsben 1776-ban megjelent, az osztrák művelt világról¹² szóló könyv szerzője megemlíti, hogy Kurzböck saját költségén kitanította a betűöntésre és betűmetszésre egy ügyes erdélyi születésű, bizonyos Adam Kapronczait, aki nemzetünknek már régóta tisztességet szerzett volna, ha egy kizárólagos privilégium nem állna útjá-

ban, hogy képességeit megmutassa.¹³ (Feltehetően Trattnernek akkor még érvényben lévő betűöntési és -metszési privilégiumáról lehet szó.)

Négy évvel később Ráth Máttyás, a *Magyar Hirmondó* szerkesztője ezt írta: „Ama hazája díszére élt néhai Tótfalusi Kis Miklós híres betű metszőnek és öntőnek halála után, az az 1702dik esztendőtol fogva nem találkozott Hazánk fiai között senki, aki annak nyomdokiba lépett volna. Hanem e mostan mulandó tíz esztendőnek forgásában támasztott a jó szerentse viszont nemzetünkben edjet, kivél ezenn tul más nemzetek előtt méltán ditsekedhetünk, hogy a betű metszésnek, öntésnek és nyomtatásnak ditső mesterségére nézve sem nálok nál alábbvalók...Úgy hallani” – fűzte hozzá – „hogy vissza fog rövid nap Erdélybe hazájába menni. Mellynek nem tsak betűsletére, hanem nagy nyereségére is lehet.”

Hogy milyen kiváló szakember vált belőle, azt 1774-ben kibocsátott betűmintakönyve bizonyítja.¹⁴

4. kép. Kapronczai Ádám arab betűi a bécsi Kurzböck-nyomda számára (Wien, 1774)

A betűmintakönyvben a különböző antikva és kurzív típusokon kívül arab, török, perzsa, görög, héber, cirill típusok is szerepelnek. Dicsérfő szavakkal emlékezett meg a betűmintakönyvről Bél Máttyás is: „A szemem előtt levő remek munka...elégge mutatja, mit lehessen a két hazának utóbb tőle reménylenie. Az Arab és Örmény betük mások felett igen gyönyörűek, az Anglusoktól és Hollándusoktól metszettek ugyan nem különbek azoknál, sőt annyiban alább valók is, hogy nem szerkeztethetnek úgy edj-más mellé, mint Kapronczai Uramnak Arab betűi, mellyek-is mint-edj folyvást és edj-huzomban írottaknak láttatnak. Már pedig ez különös szép-

ségnek tartatik az Arab, Török és Persa nyomtatásban”.

Nemcsak Bécsben ért el sikereket, dolgozott Triesztben is. Mária Terézia őt bízta meg az ottani örmény nyomda ügyének rendezésével.

1780-ban meghívták a kolozsvári református kollégium nyomdájának főfaktori állására. Mint-hogy nyomtatványaiiban ugyanazokat a betűket láthatjuk viszont, amelyeket elődei használtak, feltételezhetnénk, hogy nem hozott magával Bécsből betűkészletet. Ugyanakkor a kollégiumi nyomda fennmaradt 1805. évi leltárában Pálditól származó „betűstempelek”, azaz patricák egész sorát említik, köztük egzotikus, görög, héber, örmény betűket is.

1780 és 1784 között működött a kolozsvári nyomdában. A Kapronczai nevével jelzett kiadványok nagyon ritkák, de a korszak kolozsvári nyomtatványain meglátszik a kitűnő nyomdász ízlése. Mostanáig a könyvészet csak két, nevével jelzett kiadványról tudott,¹⁵ legújabbban ezek száma egy harmadikkal gyarapodott, Kendeffi Elek 1783-ból való halotti kártájával, amelyen Kapronczai neve szerepel.¹⁶ Ez a nyomdai bravúrnak számító, több mint másfél méter hosszú, díszes nyomtatvány a halott emlékére írt latin verse-

5. kép. Részlet a Kapronczai által Kolozsvárott nyomtatott díszes halotti kártából (Kolozsvár, 1783)

ket tartalmaz, és a korabeli erdélyi szokásoknak megfelelően része volt a temetési szertartásnak.

Kapronczai egyébként nem annyira kolozsvári nyomdászként, hanem mint az első marosvásárhelyi nyomda alapítójaként írta be nevét a magyar művelődéstörténetbe, annak ellenére, hogy korai halála miatt ő maga csak rövid ideig állt a nyomda élén.¹⁷

A kolozsvári nyomdászok külföldjárása folytatása annak a gyakorlatnak, amelynek a 17. század folyamán is tanúi lehettünk. Hol a református vagy az unitárius egyház támogatásával, hol saját erőből, de arra törekedtek, hogy tudásukat idegen országban, további tapasztalatokkal gyarapítsák. Külön érdekesség, hogy már az 1700-as évek derekától nemcsak az erdélyi nyomdászoknak, hanem a pozsonyi Ráth Mátvás számára is Tótfalusi Kis Miklós volt a könyvnyomtatás és betűmetszés legmagasabb színvonalát képviselő mérce.

JEGYZETEK

- 1 A szerző kutatásait a Collegium Hungaricum, Wien 2012. novemberi ösztöndíja támogatta.
- 2 A halotti kártáról először Herepei János adott hírt, röviden közölte: Művelődési törekvések a század második felében. Bp.–Szeged 1971 (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, III.). 220. a. 22. – Jelenlegi őrzési helye: Kolozsvár, Akadémiai Könyvtár, Orații funebre, Nr. 30.
- 3 Biblia (Utrecht 1730).
- 4 A kolozsvári Farkas utcai templom címerei. Entz Géza és Kovács András tanulmányával. Bp.–Kolozsvár 1995, 73. sz. címer.
- 5 Kelemen Lajos adaléka, In: Művészet, 1910. 2. sz.
- 6 Nagy Iván, In: Századok, 1874. Említi Szinyeyei József: Magyar írók élete és munkái X. köt. (Bp. 1905), 147–148.

- 7 A könyv szerzője és címe: Friso, Wilhelm Karel Henrik: *Naeuwkeurige Beschryving van alles wat de Heeren Studenten der Utrechtsche Hooge Schole*. Te Utrecht 1747, by Hermanus en Johannes Besseling, Boek-drukkers en Verkoopers op de Oudegragt, by de Bezembrug. – Az adatra Prof. Dr. Ferenc Postma (Amsterdam, Vrije Universiteit) hívta fel figyelmünket, akinek szívességét ezúton is köszönöm.
- 8 Reland, Adrian: *Poemata*. Trajecti ad Rhenum 1748, apud Henricum Spruit.
- 9 Páldi Székely István halálára kinyomtatott temetési beszéd: Intze Mihály: Világi keserves bujdosásának utána mennyei örömet és nyugodalmat nyert köz jóra született férjfiu, néhai tiszteletes nemzetes Páldi Székely István uram... (Kolozsvár 1769).
- 10 U. o., B4b lapon.
- 11 Pálvölgyi Endre: Kapronczai Nyerges Ádám In: Magyar Grafika, 1960. 4. sz. 295–297.
- 12 Szerzője De Luca: *Das gelehrte Öesterreich*. Wien 1776, von Ghelen, 285. p.
- 13 De Luca, 285. p.
- 14 *Characteres typographici, quos e clementissima...typographica...praparavit Adamus Kapronczai Transilvano Hungarus*. Vienna 1774.
- 15 A Kapronczai nevével ellátott két nyomtatvány: Beaumont: *Kisdedek...* (Kolozsvár 1781) és Verestői György oráció-gyűjteménye, a *Holtakkal való...* (Kolozsvár 1783).
- 16 A kolozsvári református kollégiumi könyvtárban őrzött halotti kártákról, köztük erről is, Herepei János adott először hírt, lásd Herepei, i. m. 222. a. 70. – Jelenlegi őrzési helye a kolozsvári Akadémiai Könyvtár, Orații funebre, nr. 93.
- 17 Meghalt 1786. július 17-én, 42 éves korában.

ROMÁNIAI NYOMDÁSZTALÁLKOZÓ

Dátum: 2014. május 16–17.

Helyszín: Nagyszeben

További információk: <http://www.pny.me/hu/esemenynaptar.php?act=esemeny&eid=867>

